

Název modulu:

Informační etika a hodnocení informací

Cíl textu:

Tato část slouží pro ty, kteří před sebou vždy raději vidí ucelený text, který si popř. mohou vytisknout.

Základní pojmy:

- Informační etika — je dílčí část etiky, která se zabývá morálními principy a pravidly souvisejícími se zpracováním informací. Měla by se tedy orientovat na zásady správného lidského chování a uplatňování těchto zásad v informační praxi.
- Hodnocení informací — je jednou z podstatných složek informační gramotnosti. Stručně řečeno jde o rozpoznání a vydělení kvalitních informací.

1 PŘEDNĚ NĚCO MÁLO O ETICE

Ve vlastním smyslu je etika filozofická disciplína (v německé jazykové oblasti bývá také označována jako praktická filozofie), jejímž předmětem jsou hodnotící soudy, které se týkají rozlišování dobrého a špatného.

K tradičním problémům, jimiž se etika zabývá, zpravidla náleží otázky po původu a podstatě morálky, otázky funkcí morálky, vztahu morálky a práva (z toho důvodu bývá také označována jako teorie morálky a mravnosti).

1.1 CO JE MORÁLKA A MRAVNOST?

Morálkou rozumíme proměnlivý, historicky a kulturně podmíněný souhrn hodnotících soudů, zvyků, názorů, ideálů, pravidel, institucí a norem, jimiž se lidé v určitém ohledu řídí ve svém praktickém mravním jednání.

Mravností chápeme jednání, spočívající na svobodném rozhodnutí, které odpovídá obecným mravním normám, zvyklostem a standardům.

1.2 ETICKÉ TEORIE

Podle různých přístupů k tradičním etickým problémům vznikla v průběhu dějin filosofie široká škála etických teorií. Tyto teorie nám ukazují, jak neomezeným polem kontroverzních mínění může etika být a jak komplikované a citlivé jsou etické problémy. Mezi základní etické teorie můžeme zařadit tyto směry: kodexově orientovaná morálka, teorie smlouvy, deontologické etické systémy, teleologické etické systémy, postmoderní etické reflexe, ekologické analýzy apod.

2 INFORMAČNÍ ETIKA

Informační etika je dílčí část etiky, která se zabývá morálními principy a pravidly souvisejícími se zpracováním informací. Měla by se tedy orientovat na zásady správného lidského chování a uplatňování těchto zásad v informační praxi.

Otázkou zůstává, zda je informační etika pouhou aplikací obecné etiky do informačního prostředí a nebo se jedná o zcela novou etickou teorii, jež vznikla z potřeby, vyvolané závažnými změnami, souvisejícími s novými fenomény jako je např. internet.

Informační etika zahrnuje etiku všech účastníků procesu přenosu informace, tedy **etiku tvůrce** informace (autorská etika), **etiku zprostředkovatelů** informací (knihovníci, informační pracovníci, žurnalisté, ale i vydavatele a nakladatelé, tlumočníci a překladatelé, redaktori apod.) a **etiku uživatele** informací.

2.1 ETIKA TVŮRCE INFORMACÍ

Tvůrce má mj. tyto povinnosti:

- nešířit informace podněcující nenávisť mezi lidmi
- sdělovat informace pravdivé, nezkreslené, s vyloučením polopravd, dvojsmyslů apod.
- správně citovat
- psát věcně, stručně a srozumitelně
- vyhýbat se vícenásobnému publikování článků stejného obsahu, aby zamezil zbytečnému růstu objemu publikovaných dokumentů
- nepsat proti svému morálnímu přesvědčení

2.2 ETIKA UŽIVATELE INFORMACÍ

Uživatel má mj. tyto povinnosti:

- napomáhat zprostředkovateli informací při uspokojování vzneseného požadavku (např. spolupracovat při doplnění vágní formulace požadavku)
- získané informace, jsou-li adekvátní potřebě, využít
- nabyté znalosti využívat pro druhé
- přijímat i takové relevantní informace, které mu jsou nepříjemné
- vyhledávat nejlepší informace

2.3 ETIKA ZPROSTŘEDKOVATELE INFORMACÍ

Zprostředkovatel má mj. tyto povinnosti:

- respektovat autorské právo
- včasné poskytovat informace
- všem zaručit stejný přístup k informacím

- zodpovídat za věcnou správnost poskytnutých informací

3 PŘEDMĚT INFORMAČNÍ ETIKY

Předmětem informační etiky není pouze hodnocení, zda je určitý způsob zacházení s informacemi správný či nesprávný, informační etiku zajímají i širší dopady určitých struktur používaných k transformaci informací.

Informační etika se tedy zaměřuje na dvě hlavní oblasti, za prvé na **mikroetické** problémy, tj. problémy, související s vlastní informační prací a individuálním chováním, např. ochrana duševního vlastnictví. Za druhé na **makroetické** problémy, které souvisejí s dopady informačních technologií na společnost, např. problém zranitelnosti informační společnosti.

Příklady problémů:

- Dodržování autorských práv (mikroetický problém)
- Porušování citačních zásad (mikroetický problém)
- Obchodování s osobními údaji (mikroetický problém)
- Ochrana obchodního tajemství (mikroetický problém)
- Spojení informační technologie a moci (makroetický problém)
- Cyberspace a zájem o dění v reálném světě (makroetický problém)
- Digitální rozdělení společnosti (makroetický problém)
- Informační technologie ve výuce (makroetický problém)

3.1 HODNOTÍCÍ ROVINA

Informační etika disponuje i **hodnotící rovinou**. Hodnotí např.:

- vývoj morálních hodnot v informační oblasti,
- vytváření nových mocenských struktur v informační oblasti,
- informační mýty,
- skryté rozpory a záměry v informačních teoriích a praxi,
- vývoj etických konfliktů v informační oblasti.

4 KODIFIKACE

S informační etikou se pojí i **kodifikace** určitých pravidel správného jednání v informační praxi. Tato kodifikace zpravidla probíhá na třech úrovních.

- formou právních norem (tiskový zákon, zákon o ochraně osobních údajů, autorský zákon atd.),

- formou mezinárodních úmluv (v oblasti deklarovaných lidských práv např. právo na informace, právo na ochranu soukromí, svoboda projevu atd.),
- a formou profesních kodexů v novinářské, knihovnické či infromatické oblasti.

Mezi etické kodexy patří například:

- Desatero počítačové etiky.
- Kodex ACM.
- Netiquette.
- Kodex ALA.
- Novinářský kodex.
- Etický kodex tlumočnicka a překladatele.
- Anglický kodex knihovníka (návrh).
- Mezinárodní etický kodex pro pracovníky sdělovacích prostředků.
- Kodex UNESCO pro psaní vědeckých publikací (zkrácený překlad).

Řízení se pouze kodexy vyvolává celou řadu dalších problémů. Z hlediska obecné etiky je zřejmé, že každá kultura si vytváří svůj etický kodex. Vystává otázka, zda může existovat nějaký etický kodex, který si činí nárok na univerzální platnost? Podobnou otázku si klade i informační etika – existují nějaké obecně sdílené principy, které lze objevit ve výše prezentovaných kodexech?

Obecně sdílené principy, které by měly být zachovávány:

1. Informace by měly být volně šířeny.
2. Šíření informací by nemělo znamenat pro nikoho újmu.
3. Nepravdivé informace by neměly být šířeny.
4. Generovat nové informace je žádoucí.
5. Každý je odpovědný za důsledky svého jednání v informační oblasti.

Některé principy či zásady, které mohou být společné pro více kodexů, nelze zpravidla aplikovat univerzálně. Z informační praxe vyplývá, že dodržování jedné zásady může narážet na zásadu jinou.

Příkladem toho jsou problémové kauzy informační etiky, které vznikají z důvodu sporů mezi jednotlivými zásadami správného jednání v informační praxi.

Do sporu se zpravidla dostávají např. tyto **zásady**:

1. Právo na informace versus ochrana soukromí.
2. Ochrana soukromí versus zajištění bezpečnosti občanů.
3. Ochrana soukromí versus kontrola zaměstnanců.
4. Obchodní tajemství versus veřejný zájem.
5. Ochrana autorských práv versus společenský zájem.

4.1 KONKRÉTNÍ PŘÍKLADY PROBLÉMOVÝCH KAUZ INFORMAČNÍ ETIKY

A. Při archivaci e-mailů určených pro vnitrofiremní komunikaci bylo zjištěno, že si jistá pracovnice stěžovala své kolegyni na sexistické chování svého zaměstnavatele. E-mail byl předán vedení a pracovníci byl snížen plat. Je jednání zaměstnavatele ospravedlnitelné?

B. Z obavy před teroristickými útoky jsou na veřejném prostranstvím instalovány kamery, monitorující veškeré dění. Má stát na takové počínání morální právo?

C. Chemická továrna tají způsob výroby jisté nebezpečné látky před konkurencí, mají lidé žijící v jejím okolí s ohledem na dopad výroby na životní prostředí a na lidské zdraví právo získat podrobné informace o výrobní technologii?

D. Vysoký státní úředník trpí závažnou chorobou, která může mít vliv na vykonávání jeho funkce, má právo veřejnosti upírat informace o svém zdravotním stavu?

E. Škola trpící nedostatkem financí koupí software pro výuku matematiky, nemá však již na pořízení multilicence a koupený program na potřebný počet počítačů rozkopíruje, je její počínání oprávněné?

4.2 KAUZY INFORMAČNÍ ETIKY, SE KTERÝMI SE MŮŽETE SETKAT PŘI STUDIU

Nejčastějším případem neetického chování, který se stává problémem většiny studentských prací, je necitování zdroje převzatých informací v obvyklé formě citací. Citačním prohrěškem je i uvádění nevyužitě literatury za účelem vyvolání zdání, kolik toho autor tzv. načetl. Dodržování citačních zásad je velmi důležité kvůli možnosti kontroly díla, tj. např. ověření dat, která jsou v díle uváděna. Vůbec nejhorším je plagiarismus, tedy opisování či dokonce přebírání již hotových studentských prací přímo z internetu. S tím, jak správně citovat máte možnost se seznámit v modulu Jak správně citovat?

5 HODNOCENÍ INFORMACÍ

Zdá se, že přemíra informací hrozí zničit samy informace. S obrovským nárůstem informací roste i potřeba rozlišovacích kritérií.

Je obtížné rozlišit mezi informací spolehlivou a manipulovanou, mezi zdrojem seriózním a nesmyslným.

Schopnost informace hodnotit patří k dovednostem orientace ve světě informací. Hodnocení informací je proto také jednou z podstatných složek informační gramotnosti. Stručně řečeno jde o rozpoznání a vydělení kvalitních informací.

5.1 KVALITA INFORMACÍ

Kvalitou v oblasti informací rozumíme schopnost produktu nebo služby vyhovět potřebám určitého uživatele nebo skupiny uživatelů.

Neexistuje žádná absolutní míra kvalita, neboť to, co lze označit za kvalitní vždy závisí na potřebách, kterých se týká. Co je kvalitou pro jednoho, nemusí vyhovovat někomu jinému.

Z hlediska posuzování kvality informací můžeme rozlišovat **inherentní** kvalitu a **pragmatickou** kvalitu.

Inherentní kvalita informací je dána správností, přesností dat nebo mírou přesnosti, jak data odrážejí objekty reálného světa, jež mají reprezentovat.

Pragmatická kvalita informace je hodnota, kterou získává uživatel při jejich užití.

5.1.1 Služby zaměřené na recenzování a hodnocení informací

Recenzní a hodnotící služby používají pro zjištění kvality zdrojů buď grafické vyjádření (např. hvězdičky), nebo číselnou hodnotu.

Ani hodnotící a recenzní služby však nemusejí dobře vystihnout kvalitu zdroje. Kritéria pro hodnotící škálu mohou být totiž založena na osobních dojmech. Je tedy otázkou nakolik mohou tyto služby skutečně pomoci uživatelům dobře se orientovat mezi zdroji.

5.2 KRITÉRIA HODNOCENÍ

Souborů kritérií existuje celá řada. Na **sestavování hodnotících kritérií** se podílí pravděpodobně nejvíce **informační profesionálové**, kteří mají dlouhodobé zkušenosti práce s informačními zdroji a s vyhledáváním kvalitních informací.

Neexistují jasně definovaná kritéria pro zhodnocení kvality zdroje. Rozdíl se nachází mezi hodnocením klasických tištěných zdrojů (kde materiál již prochází určitým procesem zpracování – editoři, redaktoři) a mezi informačními zdroji, které se objevují na internetu (kde je způsob kontroly na velmi nízké úrovni).

5.2.1 Ukázka jednoho z možných souborů kritérií hodnocení kvality informačních zdrojů na internetu

Kritéria:

1. **účel** informačního zdroje, resp. cílová skupina uživatelů (zdroj určen pro obecné užití, či pro úzkou odborně zaměřenou skupinu uživatelů).
2. **obsah** informačního zdroje (obsahovou úroveň zdroje ovlivňují např. věcné zaměření, pokrytí dané oblasti, šíře záběru, míra podrobnosti, míra úplnosti, retrospektiva, povaha obsahu (tzn. fakta, úvahy, výzkumné zprávy apod.), odkazy na jiné zdroje, kvalita psaného jazyka apod.).
3. **autorita** informačního zdroje (nejdůležitějším faktorem pro posouzení autority určitého zdroje je uvedení odpovědnosti za vznik zdroje – identifikace autora, instituce, dále hraje roli pověst zdroje, autora, instituce).
4. **přesnost** informačního zdroje (faktická přesnost nebo bezchybnost informací).
5. **aktuálnost, správa** informačního zdroje (vyjadřuje do jaké míry odráží poslední stav sledované problematiky, přičemž používané mechanismy správy zdroje mají tuto aktuálnost zaručovat).
6. **dostupnost** informačního zdroje (mezi faktory ovlivňující snadnost přístupu ke zdroji patří: rychlost přístupu, softwarová omezení, náklady, spolehlivost přístupu, snadnost nalezení zdroje, zabezpečení přístupu, jiná omezení přístupu jako např. potřeba registrace).
7. **prezentace a uspořádání informací** (do tohoto kritéria náleží pomoc při nalezení informace v rámci zdroje, obrázky, rámy, design apod.).
8. **snadnost použití** informačního zdroje (služby podpory uživatelů, které mají obecně za cíl usnadnit uživatelům jejich práci).
9. **srovnání s jinými zdroji** (určování kvality informačního zdroje ve vztahu ke srovnatelným zdrojům)

celková kvalita (vyplývá z celkového dojmu, který vychází obecně z pocitů a zkušeností, z vnímané hodnoty a užitečnosti zdroje, nebo z obsažených informací).

5.2.1.1 Přehled konkrétních možných otázek zjišťujících kvalitu informačního zdroje

- A. Má zdroj i retrospektivní záběr?
- B. Je nezbytně nutné použití mechanismu rámu?
- C. Jsou informace založeny na výzkumu nebo jiném přístupu?
- D. Jsou specifikovány časy, kdy bývá zdroj nedostupný?
- E. Je zdroj v obecném povědomí?
- F. Lze snadno identifikovat novinky?
- G. Pro které uživatele je zdroj určen?
- H. Je zdroj unikátní ve smyslu obsahu nebo formátu?
- I. Je zdroj přívětivý vůči uživatelům a je možno s ním pracovat intuitivně?
- J. Je možno získat komentáře a poznatky od jiných uživatelů?

SHRNUTÍ

Doufáme, že vás náš modul uvedl do problematiky etiky, resp. informační etiky. Jistě jste si udělali představu o tom, čím se informační etika zabývá. Je vám již zřejmé na jaké etické problémy můžete v informační praxi narazit a jak se v nich orientovat. Zajisté budete mít při své práci s informacemi na zřeteli příslušný etický kodex. Určitě si v budoucnu vyzkoušíte podle nastíněných kritérií zhodnotit kvalitu informačních zdrojů.